

Auge — bei den älteren Exemplaren zeitweise und möglicherweise nur scheinbar durch lichtere und mehr gefleckte Farbenkleider unterbrochen wird. Es muss hier nämlich auch der Einfluss des Sonnenlichtes in Betracht gezogen werden, da infolgedessen das abgenützte Gefieder lichter erscheint, als es ursprünglich war.

Einen Horst fand ich am 15-ten Mai 1910 in Csikesekefalva mit zwei Eiern; die Masse waren 64×51.5 , 66×53 cm. Der Horst stand auf einer Fichte. Ebendort und ebenfalls auf einer Fichte fand ich am 10-ten Juli 1911 einen Horst, welcher ein flüges Junges enthielt.

Ausser diesen fand ich noch mehrere Horste, hauptsächlich auf Fichten, am 16-ten Mai 1913 einen Horst in Fitód auf einer Buche. Diesen Horst zeigt die eine Abbildung. Die andere Abbildung zeigt ein Exemplar, welches im Mai 1913 verwundet fotografiert wurde, nach dem Fotografieren jedoch entfloh.

A Biharvármegyei Sárrét leirása 1827.

Irtá BERTALAN SZILÁGYI JÁNOS.

biharnagybajomi ref. pap.*)

Ez a rétság napkeletéről kezdődik csaknem éppen a Bakonszegi határ, hol Bakonszegi végződik és napnyugot felé nyúlik három jó magyar alföldi mértföldre és végződik az ugynevezett Bucsa pusztájában, mely Szerephez tartozik. Szélessége hasonló jó egy olyan mértföld. Délre fekszik a Sákai puszta Tsifi és Füzesgyarmati határookban. Éjszak felé a puszta Rét Szent-Miklósi, Nagy Rábai, Bajoni, Udvari és Szerepi földön úgy, hogy a Sárrétnek közepén menvén, az említett helységeknek határi fele amoda, fele pedig az innen levő Helységeknek határaihoz tartozik. Ez az ennyi térséget magába foglaló rétségre nézve megjegyzésre méltók a következők:

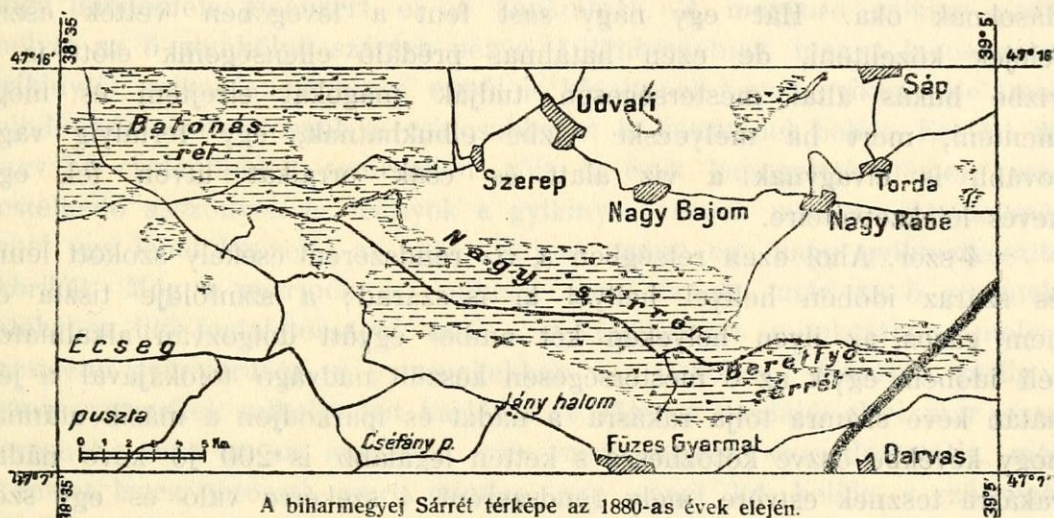
1-ször mindenütt igen szép nádak teremnek benne, kivált a Bajoni határban van egy Láp, mellyet Batanyász-nak neveznek; bámulatra méltó magas, vastag nádak teremnek itten, úgy, hogy ha távolról néz is az ember a rétre, mint egy magas laponyag a sík téren, úgy emelkedik fel a többi nádak felett. Hossza vagy magossága a három ölet is kiüti, vastagsága egy jó hüvelyknyi, mindazáltal botanikai vizsgálás szerint

*) A Sárrét, a hajdani híres magyar madártanya alanti, eredeti formájában való leírását DR. GYÖRFFY ISTVÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának igazgató öre találta meg a Múzeum kéziratárában. (Quart. Hung. 897.) Az eredeti kéziratnál szerző nem szerepel, azonban DR. GYÖRFFY más irányu munkálata közben megállapította, hogy azt BERTALAN SZILÁGYI JÁNOS bajomi református pap írta.

csak az, ami a fedőnád. Ez nem fedőléknek való, amint hogy mintegy 2.000 □-ölet magába foglaló lápon terem, hanem ezt így használják mégis, hogy a szegényebb sorsú emberek hármat-négyet ezekből gyékénnyel öszve kötven, szőlőkarók gyanánt három esztendeig is szőlőjüket igen csinosan felkarózzák vele. De kivált a bordakötők igen szép alkalmas szövő bordákat készítenek belőlle, melyeket nemcsak a körülbelől lévő, de még a távolabb helységekbe is elhordanak a szövő asszonyok.

2-szor. Ennek a nádat termő rétségnek tisztája vagy tisztán álló vize nincs, kivéven az Udvari határban a Tsarna, kis és nagy Halas nevezetű tavakat, ezekben lehet csak nagy hálókka potykákat, csukákat s egyéb féle keszegeket halászni.

A Csarnába száraz időkben kevés víz marad, de a két Halas soha ki nem szárad és ez a forrás kútfeje az egész Sárrét-ének.

A biharmegyei Sárrét térképe az 1880-as évek elején.
Der Sárrét-Sumpf Anfang der 1880-er Jahren.

A honnan gyönyörűség őszi időkben szemlélni, hogy mely szörnyű sokasággal, hosszan elnyúlt rendekben a *vad ludak*, *gyöngyvérék* elegy kellemetes hangzású gegegéssel estenden az itt körül belől lévő szántóföldekről, tarlókról, vetésekről azon tókra takarodnak, kivált száraz időkben éjszakai hálásra. Reggel hasonlóképpen vissza a vetésekre. Ködös időkben mitsoda panaszolkodó lármákkal tévelyegnek ők is a levegőben, sokszor olyan alantan, hogy a puskások szerencsés vadászatot téznek ezen, már akkor szépen meghízott kövér madarakban.

3-szor. Ezen rétnek az olyan helyein, ahol a víz egy vagy két öl mélységű, ott az ostorindás vizi plánták tanyáznak, melyek is gyökereknél fogva a színtalajban a víz fenekén tartózkodván, hosszú indákat bocsátanak szintén a víz színéig és ottan leveleket hajtanak, virágoznak, gyümölcsöznek a napnak tenyészto melegén: milyenek a vízi fejtő nimfa, *Nymphaea alba*, melyet a köznép vizitőknek nevez levelezésénél fogva, mivel vastag bőrlevelei hasonlítanak az úri tök leveleihez, melyeket a

kertekben természetnek. Ilyen továbbá az Imer kolokán. *Stratiotes aloides*. Melynek tüskés aloe forma leveleik alatt az úszó madarak: *száresák* *Fulica atra* kiváltképpen szeretnek bujkálni, bogarászni. De ők is fiasításokat a rétben elvégezvén, őszi idő felé a tiszta tavakra bámulásra méltó sokasággal kijőnek.

Szemem láttára esett, egyszer egy szélesen terjedő nagy tó mellett járván, mellynek színe a *száresáknak* sűrűsége miatt feketéllett, amikor egyszer nagy vízzúgásokat hallok, tekintvén arra, hát a teménytelen madárság mind a víz színén repdesnek, szárnyaikkal, lábaikkal harsogtatják a vizeket, mert ők fent nem igen repkednek, valamint szárazon tehetetlenek, hogy lábaikon elébb mehessenek, mivel lábaikat egyedül az úszásra testeknek hátulso részébe helyeztette nekik a természet.

Széjjel tekintek, hogy valyon mi lehet ezen ő nagy megzavarodásoknak oka. Hát egy nagy *sast* fent a levegőben vettek észre feléjük közelíteni, de ezen hatalmas prédáló ellenségeink előtt is a vízbe bukás által mesterségesen tudják magokat elrejtteni és megmenteni, mert ha mélyecske vízbe elbukhatnak, egy fertályig vagy tovább is elvagnak a víz alatt és csak orraikat ütven fel, egy kevés lélekzetvételre.

4-szer. Ahol ezen rétségben a víz rendszerént csekély szokott lenni és száraz időben helyel helyel ki is szárad; a színtőrdje tiszta és nem gazos, az ilyen helyeken két ember együtt dolgozván alkalmas téli időben, egyik az ő mesterségesen készült nádágó tolokájával a jég hátán kéve számra tolja rakásra a nádat és iparkodjon a másik utánna, hogy kévékbe öszve kötözhesse s ketten legalább is 200 jó kéve nádat rakásra tesznek estvére, mely rendszerént 4 szekérre való és egy szekérért, ha Debreczenbe viszik 50 s 60 garast megkaphatnak, mely város Bajon-hoz négy országos mértföld. Megjegyzésre méltó, hogy ahol téli időn az ilyen nádat levágattatnak, tavasszal a kijövésekkel vagy újrakihajtásokkal az együgyű, de tapasztaláson fundált népnek ítélete szerént jelennek meg először az éjjelenként alkalmatlankodó csípős és marós szunyogok. Majd annakutána a víz színén a nádat levelezni kezdenek, levelezéseknél fogva jönnek velek együtt a vízalóli, a szunyogokat, legyeket, lepkéket sőt még a méheket is sáskák módjára pusztító acsáknak (*Libellula*) sokasága, és ha az essős idő, zivatar őket nem pusztítja, száraz időben még a méhek sem mernek kijönni miattok kassaikból. Ez nálunk a méhes gazdákra nagy csapás, kivált eresztés idején, fogdosnák bár a haszontalan heréket, de az annyokat, melyet legkönnyebben elkaphatnak, ha elfogják, már egész kárunk megvan.

Annai jót csakugyan ezen émenkes állatok tesznek, hogy míg divatjában vagynak, mintegy nyár kezdetéig, a szunyogok sem az emberek, sem az állatokon, barmokon nem igen hatalmasodhatnak. Továbbá:

5-ször. Megjegyzésre méltó ezen rétségre nézve is, hogy ahol a nádtermő helyek a télnek viszontagságai miatt le nem vágattathatnak, tavasszal, mikor árvíz nem jó a rétre, az olyan helyeket a rétet bujkáló emberek önként megszokták gyújtani, noha ez tilalomba van, mert Füzes Gyarmat tövébe lévén éppen ezen rétségnek, megesett már az, hogy észak szél támadván, a helységben is gyuladások történtenek, mind pedig azért, hogy az olyan megégett helyek azon a nyáron gyikinnyel fordulnának fel, azaz a nádtermő helyeken a gyikiny adja fel magát, mégpedig oly sűrűséggel, mint a nád a földjének tulajdona szerint itt mogyoró gyikiny, amint ők szokták nevezni (*Typha angustifolia*) amott *Latifolia*: Hati gyikiny. Mind a kettő Bajonira nézve igen fontos dolog, és még több hasznú, mint a nád is. A Hati gyikiny a szőlő kötésre a legalkalmasabb és a bodnározásra úgyannyira, hogy nem vághatnak annyit, hogy mindenféle jópénzért el ne kapkodnák. A mogyoró gyikiny pedig melyet az ő gömbölyű szárára nézve különhöztenek meg a lapos szárú gyikinytől, mikor amaz nincs, ebből is készítenek ugyan gyikinyt, de amaz mindenkor alkalmasabb és csinosabbakat is készítenek belőle. Ezelőtt 20 vagy 30 esztendővel esmeretlen volt és csak kapogatták némely nem restelkedő asszonyok és leányok a gyikiny szövésnek mesterségét, de már most úgy lehet képzelni az egész Bajont, mint egy nagy gyikinykészítő fabrikát. Még a gyermek is, mihelyt járnai tanult, már az ő gyermeki játékához illő foglalatosságot talál a gyikinykészítés munkájában, melyet szemlélni gyönyörűség a gyermekekben is. Oskolából kikelvén pedig a leány gyermekek mihelyt két karjával szövőjének bordáját eléri, már pénzt keresnek; mert ez az, ami őket ezen mesterségben szorgalmaztatja, még a restet is ez ébreszti, mert minden nap pénzt lát belőle, s szükségét mindjárt van miből pótolni. Sőt találkoznak akármennyien olyan munkás leányok, kik elnyomorodott attyokért az adót is lefizetik s ruházatjuk is van. Meg is tetszik rajtok kinek-kinek szorgalmatossága, mert innep napokon úgy feltudnak öltözködni, hogy idegen látván őket, meg nem tudná különböztetni, melyik legyen tehetős gazda, melyik szegény ember gyermeke. Ez a munka pedig csak az olyan háznál akad meg még téli időben is, aki nyáron nem vághatott elégséges gyikinyt, téli munkájára és keresetére valót is. Valamint nyáron az udvarokon szín alatt, úgy télen a meleg házban egyaránt mivelik ezt a munkát. Szakadatlan minden időben a szorgalmatosoknál a pénzkereset. Csak az a kár, hogy a Bajoni előjáróság, a nemesi fundusokat ellepő sidóság miatt ezt a nagy gyikiny fabrikát még jó rendbe nem vehette, akik miatt magok a lakosok is munkálkodásokban megkárosíttatnak, mint pedig mesterségek tökéletesítésében hátráltatnak, holott a jól készült gyikinyért helyben is 20—22 garast megkapnak. Nem különben a férfiak nyáron télen takarnak, amiatt amaz kenyeret úgy a nádvágás pénzt ad kezekbe, mikor a téli idő alkal-

matos ezen munkára. De mikor a tél lágy, vagy zúzos, a legnyomorúságosabb ezen téli munka, mivel ha zúzos a nád, a vágás közben omlik rájuk a zúz, a munkában levő test pedig izzad és rajta elolvad, merő csata minden ruhája mikor estenden házához megy. Ha pedig fagy nincs, még csónakokból is vágják vízben is, nemkülönben hozzákészült öltözetekben. A haszon, a szükség így hajhássza, így szorgalmatoskodtatja az embereket. Innen kitetszik az, hogy a Bajoni szegények közt csak az nem lát pénzt, aki restelli a munkát, vagy hogy egészségtelensége miatt nem dolgozhatik, de az is igaz, hogy sehol egy-egy ilyen helységben annyi bor, pálinka el nem kél, mint Bajonba.

6-szor. A Sárrétének a víz színén feljebb emelkedett tájéka, a sombokos helyek, aholott is szintugy teremnek nádok, de már ezek nem oly tiszták, gázosok, de fedőléknek még alkalmasabb az ilyen. Az ilyen sombokos helyekből áll nagyobb részént a Sárréte, mely is iszonyatos, aki ahoz nem szokott, vagy még olyan helyeken nem járt. Magam tapasztalásából írhatom. 1811-dik esztendőben árvíz nem jövén télire a réthe, gyalog is lehetett által menni Füzes Gyarmatra. Nagy mortalitás lévén nállunk azon esztendőnek elein, megszólit a rektor, ő is én is belefáradván már a sok éneklésbe, temetkezésbe, mond: Tiszteletes úr, szökjünk meg már. Én is örömet kapván rajta: de hova? s elvégezzük magunk közt, hogy gyalog Gyarmatra a réten keresztül. Megfogadunk egy rétes vagy amint szokták nevezni az ollyast, pákász embert vezérül, másnap reggel el is indulunk és estvére érünk Gyarmatra. Ezen ugyan csudálkozhatna valaki, hogy egy nap, bár téli időben, minden tévelyedés tsavargás nélkül egyenesen tsak egy mérföldet tudánk haladni. A következő dolgok világosítják az egész utazást. Eleinte bátran lépegettünk egyik sombok hátáról a másikra, mert a közei közt levő víz befagyott, de mikor a mélyebbére jutottunk, minden lépésünket figyelmessé tette annak látása, hogy a kemény téli időben is híg vizek vagynak a sombokok közei között, még annyival rémítőbb lett egyik sombokról a másikra való lépésünk, mikor nádszálakkal kezdünk méregetni a híg víz mélységét, itt egy ölnyi majd mélyebb, sőt még fenekét sem éri nádszálunk, és borzadással egész vízi pokolnak képzellette velünk azon helyet, hol csak a csikok laknak a nékiek rendeltetett országokban, és ők az ilyen helyeken nagy bőséggel fogattatnak téli időn, mikor árvíz el nem borítja a rétet és ő érettek a Palótzok Eger tájékaról eljövén, az itt lévő tsikászoknak pénzt adnak és magok is jó nyereséget kapnak, mint szintén akik Debreczenbe takarítják.

Az ilyen kotús réteket soha képzelhetőbbé nem lehet tenni, mint már a Körös mellyékén a Komádi és Vésztői lápos és kotús rétek bámulásra méltó nagy munkával canalisok által lecsapoltattak, úgy hogy a kotúk víz nélkül maradván, a sombokok úgy állottanak, mint a körako-

mányoknak boltozatait tartó oszlopok, és az emberek bátorsággal és nagy bámulással járhattak alattok. Szerentsésítette az idő járása is ezen nagy munkát, mert száraz esztendők fordulván elő, a nyári hévség miatt a sombokoknak s több olyan helyeken termő vízi plántáknak gyökerei megszáradván és ősszel meggyújtván, a színtér földig hamuvá lettenek, és mint legkövérebb itt szántóföldül, amott kaszálólul használhatták is ideig a határos birtokosok. De vizes esztendőkben mindazon vidékek egész tengerszínben látszanak, de mégis azzal a haszonnal, hogy menedéke lévén a víznek, az apadással együtt eltakarodnak igazított utjakon.

Ennek példája szerint a Sárrétének is, határa közepén végig a víz szabados folyásának, hogy canalis készídjön, munkába van véve. Mivel amiolta a Berettyó folyása a Bakonyszegi határban a Sárrétének igazítottott, ezelőtt mintegy 50 vagy 60 esztendővel, azolta a Sárréte mellett levő helységek pascuumába s kaszálójukba sok károkat téssen, a két szélére vévén magát a Berettyó folyása, minthogy szabados folyása egyébfele nincs. Azelőtt pedig, míg a Tiszából kiszakadó és kiömlő Mirhó el nem gátoltatott mely is a Kunságon jöven keresztül, a Sárrétét is mindenkor tele öntötte, de az mégse terjeszthette ki a széleken a Sárrétét annyira, mint a mennyire a Berettyó már most azt kiterjesztette. Ezen nagy károsításoknál fogva indúltanak ezen rétségnek helységek a canalis készítéséhez, melynek használatos voltát, ahol már el van készítve, hathatósan tapasztalják csak eddig is. Végezetre:

7-szer. Vagynak még a Sárrétében olyan nagy lápok, mellyeket a földből nőtt plántáknak gyökerei nem tartanak, hanem csak a víz tetején fekszenek és a víz áradásával fellyebb emelkednek, a víz alászállásával azok is alább szállanak. Az ilyen lápok füvet, szénát termő helyek, kaszálók, hol semmi nád, káka, gyikiny nem terem, hanem szarvasmarhának való sás, fenyer, tippan s több effélék. Az ilyen lápok egy-egy helyt mintegy 10—20 köblös földet foglalnak magokba. A földláp pedig, mellyet úgy neveznek, 50 köblös van. Mellyeknek az alj vagy színtérjét csak úgy lehet képzelnünk, mint a szikes, salétromos földet, mellyek ezen a földön a pascuumokon, sós tavakban a színtéren is eléggé találtnak. Az ilyen nemű földek semmiféle plántát magokba meggyökerezni nem engednek, de a plántáknak sem kell és tapasztalásom szerint mások után is csak a szilfa *Ulmus campestris* gyökeredzik és jól nevelkedik benne, minden egyéb plántának a gyökerét, sőt akár-mennyi ráhalmozott trágyát, sőt még a jóféle kövér fenékföldet is takarítsák rá, mind megemésztí, haszontalanná teszi. Az ilyen helyt levő lápoknak eredeti nem századokra, hanem ezereknek esztendeire mutatnak, ahol is a rétből giz-gazok megtorlódván, a szelek által ide s tova a Rét közepén nem hanyatván, ott álló helyekben időről-időre rothadásba jöven, bémohosodtanak, meggyepesedtenek, gyökereik rothadásából rothadásra menvén,

a víz tetején is kövér földekké formálódtnak, úgy annyira, hogy talán a minden emberi dolgokat ellátó isteni munka ezeket a lápokat készítette előre, hogy az országokat kóborló ellenség előtt ilyen helyeken is találhasson menedéket a Sárrét mellyéki lakosság. Ahonnan még kutakat is készített maga a természet, az olyan lápokon, úgy hogy azt soha bé nem nőheti semmiféle vízi plánta. A Tsikászok, mikor a rétnak nincs áradása, használhatják az olyan kutakat, fogott tsikjaikat azokba töltik és mintegy kútból, amikor eladják, hálójokkal meregetik ki. Ami pedig ezen Rétségnek állatait, madarait és plántáit illeti, a nevezetesebbek ezek:

1-ször. Az állatok országából a vidra (*Lutra vulgaris*) ez a halakat és csikokat és ha talán a piócákat is csemegélni szerető állat, sem télen, sem nyáron nem éheznek. Télen a csikok pesegnek előtte, nyáron a piócák, úgy hogy a víz színén ásott lyuka szájából ha ki nem jő is, eledelét bőséggel halászhatja. Bőrét ezen állatnak a vadászok vadász-tarisznyának kedvelik, de igen érzékeny állat a víz mellyékén és ritka pákász az, aki elfogásával dicsekedhetne.

Ilyen a nyérc (*Lutra minor*). Találtatnak menyét nemüek is u. m. hölgy (*Mustella Erminea*), Görény (*Mustella putorius*). Vagynak kártékony patkány nemüek is, azok közt első maga a patkány, melly mikor elszaporodik, egész csapás a háznál, hanem ahol jó kutyák és egerésző macskák vannak, olyan helyeken nem sokat alkalmatlankodik, bár a szomszéd háznál minden ennivalót puszticsanak is. Ilyen az ő faja a pocz (*Maremma amphibius*), mely árvizes időben ha elszaporodik, a gyümölcsös fákból is károkat tesz, azoknak gyökereit elrágván. Az amphibiiumok közzül a tekenős békáról méltó a megjegyzésre, hogy ez a szárazon egy tehetetlen lomha állat, a lakó vizében pedig nincs nálla virgoncabb.

Halászatját próbáltam, veszekedtünk vele tovább egy óránál, mint már ugyis fogollyal, míg a vérszől kezünkre tudtuk keríteni. Ez a halászatunk mulatságos volt és nevetséges, de leírása tzelomhoz képest rövidséget nem enged.

2-ször. Nemcsak a vízi, hanem még a szárazon erdőkön, magas fákon költő vagy fiasító madaraknak fészke a Sárréte. Nem is emlitem a vadludakat, melyeknek libái gyenge korokban elfogdosztatván, a legszelidebb és emberek társaságát keresők, de mégis mindig nyughatatlankodók, szökők, kóborlók, a legnagyobb vigyázat mellett is hirtelen eltudnak tűnni, kivált őszi időben, midőn természetekbe oltott meneteleket érzik, lehetetlen tartani és akkor szárnyra ha kaphatnak, végbúcsút mondanak az önékiek leghűségesebben gazdálkodó asszonyoknak is, mely történet szemem láttára esett.

De minden vízi madarak között, melyek a Sárrét mellyékén szeretnek tanyázni és költeni, megjegyzésre méltóbbak a gémek.

A fészkelés idején legelsők a *kalános gémek*,¹⁾ ezek kezdik el a geometriai rendet a fészkeknek készítésében egyenes lineában, híg viz canalist csinálván fészkeik előtt, egy ölnyi szélességűt, minden giz-gazt alájok takarítván a fészkek ajjának, mert ő nekik az a tulajdonok, hogy míg tojásokon ülnek is, mindig vízbe kalánozzanak orraikkal, de főképpen fiaikért, mikor kelnek, az előttök levő tiszta vízben úszó bogarakat, nadályokat s több efféléket el kapkodván, fiaikat azzal táplálják. Aki ezen ő fészkeléseknek rendét látja, bámulással telik el, mely tökéletes rendet tartanak fészkelésekben, a készített canalisoknak két oldalain oly tökéletességgel tudják egy jó lépésnyire egymástól csinálni fészkeiket, mintha valamely geometra mérte volna ki fészkeknek egymástól való távolságokat. Másod rendben ezeknek, felettek mintegy második contignációban ugyanazon renddel, magassággal az avas nádat, gyikinyt, kákát alájok letördelvén, a *kék*,²⁾ *fejér gémek*,³⁾ *kis*⁴⁾ és *nagyobb*⁵⁾ *kócsagok*. (A nagyobbak ugyan ritkábbak és ritka nyár az, amelyekben csak annyi jelent volna is meg, mint az 1826. esztendőben akkor a puskások tudtomra három vagy négy szép kócsagot kaphattak.) Ezek mind egy barátságos tanyában fiasítanak.

Még pedig úgy, hogy ha a rétnék fekvése engedi, egy egész tökéletes □ quadrátumot formálnak. Ezek közül ismét a *saskák*,⁶⁾ ezek is gémfajok, de kisebbek, mint egy varjú és krákgó hangjoknál fogva vízi varjúknak is nevezi őket a köznép. Ezeknek tulajdonok az, hogy azon gémek tanyájok körül kereken renddel fészkelnek és magossabban, mintegy harmadik contignációban.

Én ugyan ezeket szemeimmel nem láttam, noha minden ígéretemet ajánlottam a pákászoknak, csak hogy ezt a remekelt fészkeléseket ezen madaraknak láthassam. De hogy ők is ajánlásokat nem teljesíthették, ez az oka, mert az olyan helyeket, ahol az ilyen madarak tanyát vernek, úgy kikeresik, hogy még az ember is csaknem lehetetlenséggel küzködő munkával juthat el hozzájuk.

Szerencsés pákászok azok, kik sok munkájok s fáradságok után egy ilyen költő madaraknak tanyáira eljuthatnak. Egy öreg, nálam is lakott ember szavai ezek. Fiatal korában rétet bujkáló volt. Soha az ember madaraknak annyi sokaságát egy rakáson nem lát, mint az olyan helyet. Ugy, hogy az ég madárfellegbe borul. Soha olyan sipításokat, lármát nem hall, mint az olyan madarak csinálnak akkor, de soha annyi tojásokat

1) *Platalea leucorodia*.

2) *Ardea cinerea* és *Nycticorax griseus*.

3) *Ardeola ralloides*.

4) *Egretta garzetta*.

5) *Egretta alba*.

6) Valószínűleg *Plegadis* vagy *Phalacrocorax pygmaeus*.

egy rakáson nem találhat, úgy hogy három csónakkal voltak és mind a hármát amint csak bírhatta, tojásokkal rakták tele. Darvak is fiasítanak ezen rétségben, de ezen vigyázó állatok olyan tanyákat keresnek, ahol még csak ember sem járhat az ő fiasításoknak idején. Legnevezetesebbek a *Sasok* (fekete sas: *Falco Melanaetus*),¹⁾ ezek a magos fákon fiasítani szerető nagy madarak, de a Sárrétben is fiasítani szeretnek, és amely pákász sasfészekre és fiakra talál, már ott egész halászat tanyára talált, mivel ezek halakkal, vad madarakkal, rucákkal táplálják fiaikat. Melyet is a réti pákászok magok hasznokra így játékoznak: Megcölöpölik láboknál fogva a sas fiakat fészkekbe, hogy el ne repülhessenek. Az anyjok pedig nappal vad madarakat, éjjel pedig halakat annyit hord tápláltatásokra, hogy emészteni nem győzik fiait, de reggelre már ott vannak a pákászok és a szép potykákat, nagy csukákat elragadozzák előlük. A fiaik sipitnak, az anyjok pedig még inkább hordja nekik az ennivalókat, de mindazokat a lesi pákászok emésztik meg. Több efféle nemü *sólyom*, *karoly*²⁾ madarak is szaporítanak ezen rétben.

3-szor. A palánták országára nézve csak azt jegyezhetem meg, hogy minden abban levő gyönyörűségem itt holt el; nem elevenítettven semmi újabb tárgyak által, melyek már előttem esmereteseek azelőtt is ne lettek volna. Ide botanikus ne jöjjön, mert sikertelen leszen, minden vizmellyéki plánták körül való fáradozása.

Mindazáltal megjegyzésre méltó 1-szor a gyilkos csomorika (*Cicuta virosa*), mely bőven terem ezen rétségnek mellyékén, még pedig ott, ahol a szarvasmarhák is hasig érő vízben a sások között legelnek és ezen plántának leveleit is minden ártalom nélkül lerágják. Torzsájában van csak a megölő méreg, mely olyan formájú, mint a karalábé. Ennek próbatételében magam egy virtsének gyilkosa lettem. Három s négy kis szeletet belőle szájába beadván, mellyeket jó izűn bé is falatozott, de alig tölt el öt minutum, reszketésbe jött ártatlan foglyom és nagy rángatózással terült el a földön. Szántam szegényt, de kivánságomnak néki kellett áldozatja lenni. A csomorikának mérges torzsáját, mely édes izűn ízlel, csak a juhok szeretik csemegélni, de ez is csak téli időben szokott megtörténni, mikor a rét fagyban lévén, a juhászok nyájaikat a rétbe is bebocsájtják és ha valamely juhót észrevesznek, hogy csomorikát evett és ledobbant, a már nállok készen lévő orvoslását, a sőt szájába bényomják, vagy pedig, ha az nincs, szájába pesel és semmi baja nincs. 2-szor. A szarvasmarháknak ártalmas fünek írják a botanicusok is a kolokányt, mely bővséggel van ezen rétben ott is, ahol marhák legelnek, és írják ezen plántáról, hogyha ezt megeszi, a több füvek között felpuffantván a marhát, megöli. A köznép az ilyen esetben azt tartja, hogy vízi pókot

¹⁾ Tán inkább a *Haliaetus albicilla*? SZERK.

²⁾ Valószínűleg *Circus*-ok. SZERK.

evett és amiatt puffadt fel. Mások, hogy nyári esőzésekben a fodor sás (*Poa aquatica*) szintügy megüszgösödik és ennek megétele okozná a marháknak azon veszedelmét.

Akármely ok legyen ezek közül az, de legtermészetesebb oka ennek az, hogy a barmok is sokszor szintügy szorulásba, még pedig mint az emberek, makacs obstruictioba esnek, az embereken klystély által szoktak segíteni; az olyan marhákon pedig ezzel, hogy az ember a végbél hurkáján bé nyúl és kihuzza kezével a ganéját ameddig csak lehet, ekkor tölesön a marhának szájába tojással összehabart egy pohár jó borecetet, magába feláll a marha és semmi baja nincs.

Ezt szemem láttára egy csordástól tanultam. Óh fájdalom, hogy helységek még ebben tudatlanok és megesett káron csak sopánkodnak. Én is azóta tele torokkal papolom, hogy a pásztor nevet sem érdemli meg az olyan ember, akinek keze alatt vértályogban döglenek a marhák, mert így nevezik az olyan dögét a marhának, mivel a nagy erőszak miatt a vérerek megszakadoznak és az olyan marhának orrán száján adja ki magát a vér, s belső részét is elfutja.

Ez a nyavalya pedig valamint a gyermekeken, úgy a szopós borjúkon is, melyek még füvet nem kóstoltak, megesik, az állat szintén úgy fel-fúvódik, izzad, erőszakot szenved, a ganéját azonképpen csak ujjal, ameddig egy leány gyermek elérheti, kihuzattam belőle, ecetet a szájába és megszabadult nyavalyájától. Akármilyen okból származzon a barmoknak ezen nyavalyájok, de az bizonyos, hogy ők is szorulásba, sőt ami veszedelmesebb, vizellet megrekedésbe is esnek, melyet ha az ember orvosolni nem tud, vagy pedig már az orvoslás is késő, veszettségbe esnek.

Beschreibung des grossen Sárrét-Sumpfes im Komitate Bihar aus dem Jahre 1827.

VON JOHANN BERTALAN SZILÁGYI.

Ref. Geistlicher in Biharnagybajom.*)

Der grosse Sumpf Sárrét war eine der ausgedehntesten und berühmtesten Sumpfigenden Ungarns, von dessen Vogelreichtum die mündliche Überlieferung auch heute noch Wunder erzählen kann. Eine Beschreibung fehlte jedoch. Aus den Aufzeichnungen des reformierten Geistlichen JOHANN BERTALAN SZILÁGYI vom Jahre 1827, welche im ungarischen Texte im Originalwortlaute gegeben werden, entnehmen wir hier die folgenden Notizen, welche von ornithologischem Interesse sind.

*) Manuscript im National-Museum (Quart Hung. 897.) aufgefunden von DR. STEFAN GYÖRFFY.

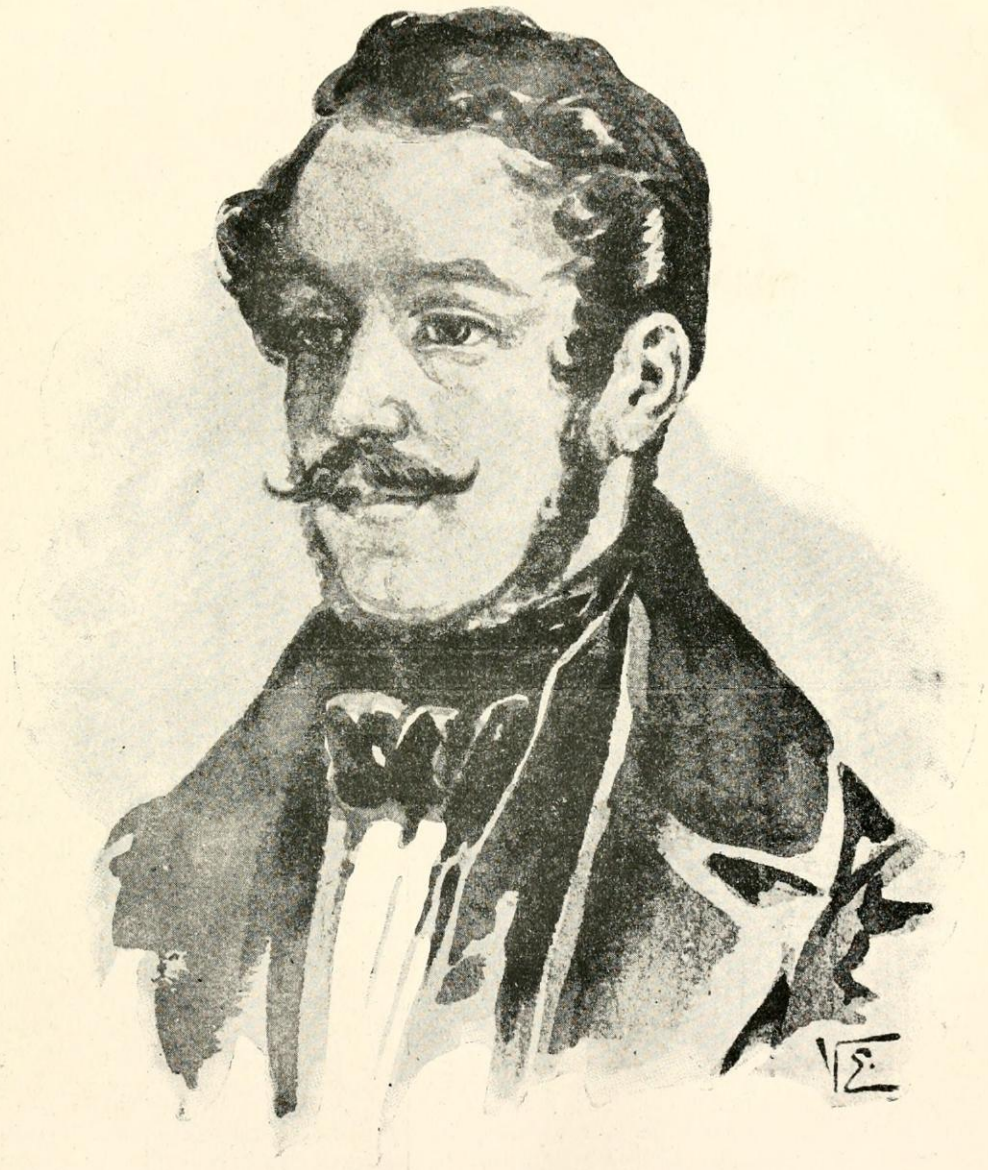
Der Sumpf hat stellenweise einen kolossalen Rohrwuchs. Der Halm ist daumendick und erreicht ein Höhe bis zu 3 Klaftern. Dasselbe ist so haltbar, dass die Einwohner drei Stücke zusammenbindend dieselben als Weinstockpfähle verwenden.

Von den Säugetieren werden Fischotter, Nörz, Hermelin und andere Marderarten und Wasserratten als Bewohner erwähnt.

Die freien Wasserflächen werden von Unmassen von *Wildgänsen* und *Blässhühnern* belebt. Die Reiherkolonie besteht aus *Löffel-*, *Grau-*, *Seiden-*, *Silber-* und *Nachtreihern*, denen sich noch *Sichler* oder *Zwergscharben* (welche Art kann nicht genau bestimmt werden) beigesellen. Der *Silberreier* ist ziemlich selten und es kommt nicht oft vor, dass man, wie im Jahre 1826, drei bis vier dieser schönen Vögel erlegen kann.*) Über die Masse der hier brütenden Reiher kann der Umstand einen Begriff geben, dass bei einer Gelegenheit 3 Kähne voll Eier von den Pákász-en herausgebracht wurden. Auch *Kraniche* brüten im Sumpfe, ebenso auch *Adler***) („Schwarzer Adler *Falco Melanaetus*“), welche ansonsten auf hohen Bäumen horsten, pflegen sich in dem Sárret-Sumpfe fortzupflanzen. Wenn nun die Pákász-en (Moor- oder Sumpfgänger, Leute welche die animalen und vegetativen Produkte der Sümpfe verwerten und davon ihre Lebensbedürfnisse bestreiten und daher eine sehr genaue Kenntniss über die Beschaffenheit, Tierwelt u. s. w. der Sümpfe haben) einen solchen Horst auffinden, so haben sie schon eine wahre Speisekammer entdeckt, denn sie binden die Jungen im Horste an Pfähle, so dass sie nicht wegfliegen können und deshalb die ganze Zeit hindurch von ihren Eltern versorgt werden, welche ihnen Karpfen, Hechte und Wildgeflügel in Menge zuführen. Morgens pflegen dann die Pákászen zu erscheinen und nehmen die bis dorthin zugetragenen Fische weg. Ausser den Adlern brüten noch andere Raubvögel im Ried (warscheinlich *Circus* Arten).

*) Wie der Verfasser angibt „*Falco melanaetus*“; wahrscheinlich jedoch *Haliaetus albicilla*. RED.

**) Es geht aus dieser Angabe ganz deutlich hervor, dass ich mich in meiner Annahme, dass der Silberreier auch in früheren Zeiten kaum ein häufiger Vogel in Ungarn gewesen sein mag. (Die einstigen und gegenwärtigen Brutkolonien der Edelreier in Ungarn Aquila XXV. Beilage), kaum geirrt haben dürfte. Wenn der Verfasser dieser Aufreihungen auch kein Fachmann war, so erhellt doch aus seinen Ausführungen, dass er seine Daten von gut informierten Gewährsmännern, von den sogenannten „Pákász“-en erhielt, denen die Häufigkeit der Edelreier schon mit Hinsicht auf ihr Gewerbe genau bekannt war. Es kann hier also kaum eine grösser Kolonie bestanden haben, wenn das Erlegen von 4 Exemplaren in einem Sommer eine Aufsehen erregende Begebenheit war. In meiner Ansicht werde ich noch durch die unten folgende (nur in ungarischer Sprache erschienene) Notiz von ZEYK bestärkt. Dieser hervorragende ungarische Ornithologe fand im Jahre 1849 bei einer Excursion in eben dieses Gebiet insgesamt 8—10 „sehr scheue Silberreier“. Zur Beurteilung der früheren Verbreitung des Silberreiters in Ungarn ergeben diese Aufzeichnungen einen sehr wertvollen Beitrag. J. SCHENK.

Geoff. Williams
by